

MIKOR SZAKAD EL A CÉRNA?

22/1A A RAJK-PERTŐL AZ ÚJRATEMETÉSIG (1949–1956)

Eseménytörténet

1949 júniusában kémkedés vádjával letartóztatják Rajk Lászlót, akit több társával együtt szeptemberben halálra ítélnék. Innentől folyamatosan zajlanak a különböző koncepció-s perek, jórésztük halálos ítélettel végződik. A Rákosi vezette ÁVH célkeresztjébe kerül mindenki, aki nem tartozik a párt moszkovita¹ csoportjához. A beismerő vallomásokat az ÁVH² olyan brutális kínzással csikarja ki, hogy sokan belehalnak, mielőtt a bíróság ítéletet hirdethetne.

1950 tavaszán megkezdődik a recski kényszermunka-tábor építése. A képtelen gazdasági célokat kitűző tervgazdálkodás miatt romlik az életszínvonal.

1951 tavaszán jegyrendszert³ kell bevezetni. Decemberben a lebontott (felrobbantott) Regnum Marianum templom helyén 8 méter magas Sztálin szobrot emelnek.

1952. március 9. Rákosi Mátyás 60. születésnapja, a személyi kultusz csúcspontja.

1953-ra a sztálini paranoia⁴ Magyarországon is eléri a korábban érinthetetlennek hitt legfelsőbb pártvezetést. Szakasits és Marosán már 1950 óta börtönben ül, de most sor kerül Kádár Jánosra és Péter Gáborra is. Utóbbi kémkedés és cionista⁵ kapcsolatok vádjával tartóztatják le.

A készülőben lévő újabb véres terrorhullámot, melynek magas rangú katonatisztek, zsidó származású orvosok és pártvezetők lennének a célpontjai, Sztálin halála állítja meg 1953. március 5-én.

1953. június 13-án Moszkvába rendelik Rákosit, lemondatják miniszterelnöki pozíciójáról. Az új miniszterelnök Nagy Imre, aki módosított gazdaságpolitikát, az életszínvonalat és a közhangulatot javító reformintézkedéseket vezet be. Az ÁVH visszafogásával csökkenni kezd a terror Magyarországon. Szeptemberben Hruscsovot választják az SZKP KB⁶ első titkárának.

1 Moszkoviták azok a kommunisták, akik a második világháború után a Szovjetunióból tértek haza, szemben a nyugati emigrációból hazatérő kommunistákkal.

2 ÁVH – a Belügyminisztériumhoz rendelt Államvédelmi Hatóság

3 Alapvető élelmiszereket csak jegyre lehetett kapni. Meghatározták, hogy egy személy, egy család számára hány élelmiszerjegy adható ki, tehát mennyi a fejadag.

4 Paranoia – a pszichiátria által a görög filozófiából átvett fogalom: általános szellemi, értelmi zavar

5 A cionizmus a 19. század második felében elindult zsidó nemzeti mozgalom és ideológia, amelynek célja a történelmi Izrael területén egy zsidó állam megalakítása, illetve helyreállítása. A cionizmus kifejezés Nathan Birnbaum német zsidó újságíró találmánya (1892). Az ő szavait idézve: „A cionizmus a Sion szóból ered [...] A Sion szó a megváltás iránti nemzeti törekvést szimbolizálja, és a nemzeti megújulás reményét testesíti meg. A Sionra való visszatérés a zsidó nép eszméje lett [...] Ez az eszme a cionizmus alapja”.

6 SZKP KB – a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága

22/1B A RAJK-PERTŐL AZ ÚJRATEMETÉSIG (1949–1956)*Eseménytörténet*

1956. február 14–25. Az SZKP XX. Kongresszusa. Hruscsov többórás beszédben tárgyalja Sztálin bűneit, meghirdeti a békés egymás mellett élés doktrínáját⁷.

1956. márciusban megszüntetik a műszaki zárat a magyar–jugoszláv határon⁸.

1956. március 27-én Rákosi Egerben beismeri, hogy a Rajk-per tartalmazott koncepció elemeket. Bejelenti továbbá, hogy számos szociáldemokrata vezetőt (Erdei István, Schiffer Pál, Justus Pál) szabadon engedtek.

1956. május 18. Rákosi utolsó nyilvános szereplése a Sportcsarnokban a budapesti aktívaüléson⁹.

1956. július 17. Mikojan Budapestre érkezik, s közli Rákosival a leváltását. Másnap az MDP KV ülése, ahol Rákosi „megrendült egészségi állapota” miatt lemond első titkári funkciójáról, utóda Gerő Ernő lesz. Miniszterelnök Hegedűs András marad.

1956. szeptember 2. Nagy Imre, Gerő Ernő és Kádár János tárgyalnak Nagy Imre visszavételéről a pártba.

1956. október 5. Letartóztatják Farkas Vladimírt és további négy ÁVH-s tisztet.

1956. október 6. RAJK LÁSZLÓ ÉS TÁRSAI ÚJRATEMETÉSE

1956. október 12. A Legfőbb Ügyészség utasítására letartóztatják Farkas Mihályt.

7 doktrína – tudományos elmélet, elv, rendszer

8 műszaki határzár – szögesdrótkerítés, emberek és járművek mozgását akadályozó egyéb műtárgyak, jelzőberendezések, megfigyelő tornyok, valamint szakaszosan alkalmazott aknamező együttese az államhatáron

9 aktívaülés – kommunista párttagok zártkörű gyűlése

22/2A VALLOMÁSOK

Péter Gábor beadványa az MDP Pártbizottságának

(Részletek)

Szigorúan bizalmas!

Tudatában vagyok annak, hogy magas Pártbizottság részére írok. A lelkiismeretem szavára hallgatok, mely azt diktálja, a pártnak mindent tudni kell! Az igazat! A valóságot! Lelkiismereti kérdést csinállok abból, hogy az igazat írom. Kötelez erre 30 éves munkásmozgalmi múltam.

Mindez arra kötelez, hogy kövessem a párt részére lelkiismeretem szavát. Leírom az igazat – személyre való tekintet nélkül. Mert a pártnak mindent tudni kell! Ezért kérttem a Pártbizottságot, hogy hallgassanak meg! Kezdem azzal, hogy május 4-én miért nem tartam fel a Pártbizottság előtt mindazt, amit most itt elmondok.

1956. április 16-án, hétfőn délben Bakos ügyészségi főosztályvezető elé vezettek, aki a következőket mondta: „A pártból jöttem. Az ügyészségen vagyok. Írja le a Rajk-, Kádár- és a katonai ügyek hogy történtek, a valóságnak megfelelően.” Kezdtém ismertetni. Azonban amikor Rákosi Mátyás nevét kiejtettem, közbevágott, rám szólt: „Az Öregről ne beszéljen!” Kétszer is rám szólt: „Az Öregről ne beszéljen!” – Márpedig Rákosi Mátyásról nem beszélhetek, nincs lehetőségem az igazat megmondani. (...)

A Rajk-ügy vádiratát elejétől végig Rákosi Mátyás szerkesztette, különrepülőgépen Moszkvába vitte. A visszahozott vádiraton egy vesszőt sem engedett változtatni. Megkérdezte, hogy az ügyész el tudja-e úgy mondani, mintha a saját szövege lenne. „Ugye, örülne az ügyész, ha ilyen vádiratot tudna írni?” A bíró és az ügyész kérdéseit a szovjet tanácsadó Belkin fogalmazta. A vallomások, a bíró és az ügyész kérdéseit, a vádbeszédet, a védőbeszédet, az utolsó szó jogán elmondandó szöveget Rákosi Mátyás „Szóban és írásban megjegyzéssel ellátta. Jóváhagyta. 1953–54–55-ben írtam a szovjet tanácsadónak, hogy szovjet emberrel szeretnék beszélni. Háromszor nem ettem 3-4 napig (levelem elakadt).

1949. július elején egyik reggel Szűcs Ernő a következőket mondta: „Tegnap este az Öreg felhívott, téged keresett. Nagyon dühösen mondta, hogy lehet az, még mindig nem tudták megállapítani, hogy Mrázovics hol találkozott Rajkkal? Hát maguk küldték át azt a jelentést, hogy Mrázovicsnak vidéken van szeretője. Ott kell keresni! Mert az olyan hely a legalkalmasabb az ilyen találkozásokra. Mrázovics csak közvetítő lehetett. Ott a két belügyminiszternek kellett találkozni. Csak maguk nem tudnak róla.”

1950. októberben felhívott Rákosi Mátyás: „Bevallotta már ez a rohadék Szűcs, hogy provokátor volt?” „Nem” – mondtam. Erre rendkívül dühös hangon mondta: „A tűz égesse meg ezt a rohadék Szűcsöt! Két napig éjjel-nappal úgy veresse, hogy ropogjanak a csontjai!” – Továbbadtam Farkas Vladimirnek, Károlyi Mártonnak. Ők úgy megverették, hogy Szűcs Ernő belehalt.

Miért lettem őrizetbe véve? Mert aláírtam Moszkva részére egy óvó levelet. Mi volt a célja? Jelezni időben, hogy baj készül. A Rajk-ügyben erőltetés folyik. (Szűcs belekevert elvtelen

dolgokat is.) Engem jó szándék vezetett. A levél aláírásommal 1949. nyár derekán jutott ki Moszkvába. 1953. január 2-án este 6 órakor került – Berian keresztül – Rákosi Mátyás kezébe. Ezért lettem 24 óra múlva kegyetlen módon, a becsületes kommunista Simon Jolánnal együtt őrizetbe véve. Ez az aláírás több ember életébe, mérhetetlen fájdalomba, kínba, szenvedésbe, testi-lelki gyötrelembe, könnybe, megaláztatásba került.

Kérelem a Pártbizottsághoz

Az írásban szovjet állampolgárok nevei is szerepelnek. *Kérek egy példányt átadni a Szovjetunió Kommunista Pártjának.* Köszönöm, hogy a Pártbizottság meghallgatott.

Budapest, 1956. július 10-én

Péter Gábor

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/peter.htm>

22/2B VALLOMÁSOK

Farkas Mihály védőbeszéde (1956)

„Felelősségem teljes tudatában kijelentem, hogy Berija provokációja nélkül nincs Rajk-ügy, és ha Sztálin nem avatkozott volna be közvetlenül a Rajk-ügybe, úgy ma Rajk és a vele együtt kivégzett elvtársak is élnének!”:

„Súlyos hiba volt a megveretése, de én akkor Rajkot már ellenségnek tekintettem... Felelősségem teljes tudatában kijelentem, hogy ha Sztálin nem avatkozott volna be közvetlenül a Rajk-ügybe, úgy ma Rajk és a vele együtt kivégzett elvtársak is élnének! Máig sem értem, hogy miért szerepelnek ezek az ügyek, mint vádpontok ellenem. Én nem vonom kétségbe, hogy szigorúságomban és keménységemben nemegyszer továbbmentem a kelleténél. Akkor én, elvtársak, nagyon aggódtam hazám helyzetéért, mindig arra gondoltam, ha nem lépünk fel keményen és vasszigorral az ellenséggel szemben, úgy ezért népünk ezrei és tízezrei fognak vérrel fizetni. Az igazság másik oldala az, hogy az elkövetett súlyos törvényteleniségekért az akkori szűk pártvezetésből elsősorban Rákosi Mátyás elvtársat terheli a felelősség!

Csak az igazság kimondása, csak Rákosi elvtárs és a többiek mély önbírálata állíthatja vissza Rákosi elvtárs tekintélyét is és a párt hozzá fűződő régi bizalmát is. Több, mint egy éve egy szervezett rágalomhadjárat és uszítás folyik ellenem, így születnek meg a legképtelenebb rágalmak és koholmányok. Mindez nem egyéb, mint az igazság megcsúfolása, a tények elferdítése, ami csak újabb bajokat okozna a pártnak. A bűnbakpolitika a párt újabb megtévesztését jelentené.

Engem a párt szent ügye vezérelt. Pártbüntetésem soha nem volt, a párt nélkül nincs az életemnek sem célja, sem tartalma.” Pünkösti Árpád, i.m.

22/2C VALLOMÁSOK

Rákosi Mátyás a Rajk-perrel kapcsolatban

(1956)

Elismerem hogy a Rajk-ügyért bizonyos felelősség terheli az egész akkori vezetést, de mindezt nem az absztrakt erkölcs szempontjából kell nézni. A kivégzett tábornokok jobbra osztályidegenek, érthető volt a bizalmatlanság velük szemben. Ha mindez fontos is, nem kell felfújni. Ez egy kelés az egészséges testen. Az ellenséges törekvésekkel szemben fel kell használni az államvédelmet, a bíróságot, az elnyomás szerveit. Ha ezt nem tenénk, liberális fecsegőkké válnánk és elpusztulnánk.

„Kérem a Központi Vezetőséget, mentsen fel a Központi Vezetőség első titkári tiszte és politikai bizottságbeli tagságom alól. Kérelmem egyik oka, hogy hatvanötödik életévemben járok, és két éve tartó, mind komolyabbá váló betegségem gátol a Központi Vezetőség első titkárának tisztségével járó munka elvégzésében. Emellett azok a hibák, amelyeket a személyi kultusz, valamint a szocialista törvényesség terén elkövettem, megnehezítik a pártvezetés számára, hogy teljes mértékben összpontosítsa pártunk figyelmét az előttünk álló feladatokra. Felmentésemet kérve pártunk, dolgozó népünk, a szocializmus nagy ügyét kívánom szolgálni.”

(1962)

Mai szemmel nézve nem tartom kizártnak, hogy Szőnyi Rajkot Péter Gábor nyomására, esetleg valamely szovjet tanácsos segítségével keverte bele az ügybe. Mindjárt hozzáteszem, hogy a belügyben dolgozó szovjet tanácsosok, illetve azok, akiket személyesen ismertem, egy kivételével (akinek visszahívását magánál Sztálinnál kértem, és akit azonnal vissza is hívtak) rendes, odaadó, szakmájukat értő elvtársak voltak. De ennél is fontosabb, hogy hamarosan tapasztaltam, hogy Berija maga foglalkozott a Szőnyi- és később a Rajk-üggyel. Ismerte a vallomásokat, s amit fontosnak vagy érdekesnek tartott, arra felhívta Sztálin figyelmét is. Ma minden további nélkül el tudom képzelni, hogy Berija, amint tudomást szerzett arról, hogy Szőnyi, a Központi Vezetőség egy tagja ellen kémkedés gyanúja merült fel, belenyúlt az ügybe, s kézbe vette.

Rajk személye ilyen provokációra azért is alkalmas volt, mert a francia internálótáborból, ahova a spanyol nemzetközi brigádok, illetve a Rákosi-zászlóalj tagjaként került, a náci Németországon keresztül, a Gestapo engedélyével tért haza. Ezenkívül jó kapcsolata volt a jugoszlávokhoz, s a tetejébe pedig a testvére nyilas államtitkár volt. Mindezt mi többékevésbé azelőtt is tudtuk, de amíg Szőnyi vallomása fel nem merült, ügyet sem vetettünk rá, s teljes bizalommal viseltettünk vele szemben. Később, Rajk letartóztatása után magam ismételtelen győződtem meg róla, hogy Berija mindenről informálva volt. De ki gondolta volna 1949-ben, hogy Berija, a politikai bizottság tagja, belügyminiszter, a Szovjetunió marsallja, provokátor? Nekem Berijával ismételtelen volt konfliktusom, de ilyesmire gondolni sem mertem volna.

Ellenben azokban a napokban, amikor Szőnyi vallomásáról értesültem, felmerült bennem az a gyanú, hogy a vallomásban Péter Gábornak is szerepe lehet. Péter Gábort én 1945 áprilisában ismertem meg, amikor Kádár János, aki akkor a budapesti rendőrség vezetője volt, mint helyettesét s a politikai rendőrség vezetőjét bemutatta. Pétert nekem úgy aján-

lották, mint rendkívül ügyes földalatti munkást, aki a magyar, pontosabban a horthysta rendőrség karmai közül mindig ki tudott siklani. Később Kádár más munkára került, de Péter Gábor megmaradt a politikai rendőrség vezetőjének. 1948 őszéig én vele közvetlenül nem sokat érintkeztem, mert a Politikai Bizottságban az államvédelmi ügyek Farkas Mihályhoz tartoztak, s csak miután Farkas belügyminiszter lett, kerültek át hozzám. Mint-hogy egyidejűleg az volt a vélemény, hogy én ne járjak be az államvédelem hivatalába (s ez így helyes is volt), nekem Péter Gábor közvetlen munkájába nem volt betekintésem ezekben a hónapokban. Péter Gábor a PB és a Központi Vezetőség ülésein, ahol részt vett, legjobb emlékezetem szerint soha, egyetlen esetben nem szólalt fel. Amint azonban közelebbről megismertem, láttam, hogy betegesen hiú, amellet műveletlen, s bár ismételtlen figyelmeztettem, hogy tanuljon, és képezze magát, e téren semmit sem változott.

Forrás: Rákosi Mátyás: „A hidegháború nagy lánggal kezdett lobogni”. Megjelent *Visszaemlékezések 1940–1956*. 1–2. köt. Budapest., Napvilág Kiadó, 1997, 744–748., 751., 760–761., 768–771., 860–861. o.; www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/rakosi.htm – 31k -

22/3 ÉLETRAJZI VÁZLATOK

Kártyák

A

Péter Gábor (1906–1993) szabómunkásként dolgozott, majd az 1920-as évek végén bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 1931-től a kommunista párt tagja. Részt vett a magyarországi Vörös Segély tevékenységében és a szakszervezeti ellenzék munkájában. 1943-ban tagja lett a Békepárt vezetőségének. 1945 januárjától a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának, majd az ÁVO-nak, illetve ÁVH-nak a vezetője. Kiemelkedő szerepe volt a koncepciók perек előkészítésében, a törvénysértő eljárások végrehajtásában. 1952-ben leváltották tisztségéből, és kizárták a pártból. 1953. január 3-án letartóztatták, a Katonai Felsőbíróóság 1954-ben életfogytiglani, majd új eljárásban a Legfelsőbb Bíróóság Katonai Tanácsa 1957-ben 14 év börtönbüntetésre ítélte. 1959 januárjában egyéni kegyelemmel szabadult. Nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

B

Farkas Mihály (Abaújszántó, 1904. július 18. – Budapest, 1965. december 6.) kommunista politikus. Az 1930-as évektől Kassán és Prágában volt kommunista pártmunkás. Részt vett a spanyol polgárháború harcaiban, majd a Szovjetunióba került. A második világháború idején propagandatevékenységet fejtett ki. 1944 végén tért vissza Magyarországra, majd 1945 májusától tagja volt a Magyar Kommunista Párt (MKP) Központi Vezetőségének (KV), Politikai Bizottságának (PB) és titkárságának. 1945-ben belügyi államtitkár lett. 1946-ban főtitkár-helyettesé választották, és az MKP Szervező Bizottságát vezette. 1948. szeptember 9-étől 1953. július 2-áig honvédelmi miniszterként tevékenykedett. A Rákosi-rendszer idején elkövetett törvénysértő cselekedetek egyik irányítója volt. Ezért 1956-ban kizárták a pártból, majd elítélték. 1961-ben szabadult; ezután budapesti kiadó-vállalati lektorként dolgozott.

C

Rákosi Mátyást (1892–1971) „Sztálin legjobb magyar tanítványának” tartották. Rövid uralma alatt Sztálinéhoz hasonló személyi kultuszt épített ki. Az 1919-es tanácsköztársaság idején népbiztos volt, annak bukása után emigráció és a Kominternben végzett munka következett. 1925-ben Bp.-en elfogták, látványos perben elítélték, s 15 évet töltött börtönben. 1940-ben távozhatott a Szovjetunióba, ahol átvette a magyar párt vezetését. 1945 és 1956 között az MKP, majd MDP főtitkára, 1952–53-ban rövid ideig miniszterelnök is volt. 1956 nyári leváltása után haláláig a Szovjetunióban élt. A több nyelven beszélő, éles eszű Rákosi az 1945 utáni koalíciós küzdelmekben kitűnő taktikusnak mutatkozott, és semmilyen eszköztől nem riadt vissza, hogy a hatalmat megszerezze és megtartsa. Tudta, hogy hatalma Moszkva akaratától függ, ezért teljesítette, sőt túlteljesítette a szovjet elvárásokat.

22/4A A KONCEPCIÓS SZÍNJÁTÉK RENDEZŐI – PÉTER GÁBOR*Csoportos feladatlap*

Kihez fordul Péter Gábor a beadványában?

.....

Mivel indokolja a Rajk-perben játszott szerepét?

.....

.....

Szerinte kit terhel a felelősség?

.....

.....

Péter Gáborról mintázták A tanú című film Virág elvtársát. A film és az olvasottak alapján milyen embernek tartjátok őt?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Van-e mentség a tetteire?

.....

.....

.....

.....

22/4B A KONCEPCIÓS SZÍNJÁTÉK RENDEZŐI – FARKAS MIHÁLY*Csoportos feladatlap*

Farkas Mihály sohasem tarthatta meg az általatok most megismert védőbeszédet. A vázlat is csak 33 évvel később, 1989-ben került nyilvánosságra. Vajon miért nem engedték neki elmondani?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Szerinte ki a felelős a Rajk-perért? Mit hoz fel saját mentségére?

.....

.....

.....

Miért tartotta volna fontosnak, hogy Rákosi is színt valljon?

.....

.....

.....

A tanú című film Bástyá elvtársa Farkas Mihály karikatúrája. Mely jellegzetes tulajdonságait nagyítja fel ez az ábrázolás?

.....

.....

Mindannak alapján, amit tudtok róla, milyen embernek tartjátok őt? Mit gondoltok az ügyben játszott szerepéről?

.....

.....

.....

22/4C A KONCEPCIÓS SZÍNJÁTÉK RENDEZŐI – RÁKOSI MÁTYÁS*Csoportos feladatlap*

Nézzétek meg a tablón az eseménytörténetet! Mikor volt Rákosi hatalma csúcspontján? És mikor indult meg „Sztálin legjobb magyar tanítványának” a hatalomvesztése?

.....

.....

.....

.....

Vajon miért bagatellizálja¹⁰ még 1956-ban is a koncepciós pereket?

.....

.....

.....

.....

Milyen személyes szerepe volt a Rajk-perben?

.....

.....

.....

Mire hivatkozik, amikor lemondásra kényszerítik?

.....

.....

.....

Belátja saját hibáját? Kiket tart felelősnek a tévedésekért?

.....

.....

.....

¹⁰ bagatellizál – lekicsinyel; jelentőségénél, értékénél kisebbnek, jelentéktelenebbnek tüntet fel; mint apró, jelentéktelen ügyvel, nem foglalkozik vele

22/5A HARC A MÉLTÓ ÚJRATEMETÉSÉRT

Szemelvény

1. rész

Földi Júlia élete 1944. szeptember 10-én, vasárnap reggel 9 órától változott meg drámaian. Rajk László ekkor szabadult a Margit körúti fegyházból, és innen egyenesen Földi Júlia Teréz lakására ment, ahol is megkezdődött közös életük. Ettől az időponttól kezdve Júlia élete összekapcsolódott a magyar kommunista mozgalom történetével, hiszen ő töltötte be a párt vezetője mellett a nőktől elvárt bujtató, ellátó és kapcsolattartó feladatokat. A kínzás, és a kínzás elviselésnek különleges összetartó ereje volt a kommunista mozgalomban, és ezek az élmények, valamint a sopronkőhidai raboskodás összekötötte életüket. (...)

Rajk László és Földi Júlia 1945. május 13-án érkezett haza Budapestre, és első útjuk a Tisza Kálmán téri székházhoz vezetett, ahol a legális és a hazatért moszkvai emigránsokkal megerősödött kommunista párt székháza állt, ahol hatalmas „népünnepély” fogadta őket. A felszabadulás után zaklatott gyorsasággal láttak a hazatérő kommunisták a munkához. Rajk László 1945 novemberére az MKP legszűkebb vezetőségébe tartozott, felesége pedig a kommunista elvárásoknak megfelelően a nőmozgalomban, az MNDSZ-ben dolgozott. Rajknének sok protokolláris kötelezettsége adódott a férje pozíciója miatt a Balkáni Nőszövetségben, a Magyar–Jugoszláv Baráti Társaságban. Az MKP-ban Rajk László volt felelős a NÉKOSZ-ért.

Szoros kapcsolatot tartottak a szintén szenvedélyes sakkjátékos Kádár Jánossal, együtt is nyaraltak a Szovjetúnióban, ő később a nagyon várt fiuk „keresztapja” is lett.

Rajk odaadó apa volt, és mindig hazajárt fürdetni, utoljára 1949. május 30-án, mikor is a gyerekfürdetés közben letartóztatták. Rajk Lászlónét, aki még szoptatott, még egy hétig tartották házi őrizetben, talán mert a Rajk-per kiagyaloí se tudtak még biztosan, milyen szerepet is szánnak a feleségnek, majd őt is letartóztatták.

Rajkné ellen egyetlen vád volt, hogy ő Rajk László felesége, és 1950. április 16. és 20. között lezajlott tárgyalásán, melynek bírósági anyaga már 1954-re elveszett, az MNDSZ-beli tevékenysége miatt ötévi fogházbüntetésre ítélték. Nőpolitikust még nem büntettek hibás nőpolitikáért ilyen súlyosan, mint Rajknét.

A hosszú börtönévek alatt fiáról nem kapott semmilyen hírt. Szabadulásakor mindenét elvesztette, ami fontos volt: a fiát, a nevét, a férjét, a lakását, a pártját. A fogházbüntetés letöltése után a szabadulólevelén Györk Lászlónéként szerepelt, melyet idősebb nővére férjének magyarosított nevéből kölcsönöztek. Fia – ekkor Györk István néven – Rajknét Júlia néniének szólította, hiszen annak nővérét hitte édesanyjának. Arról, mit érzett Rajk Júlia a börtönből frissen szabadulva, mikor meglátta a férjére nagyon hasonlító fiát, aki anyunak hívja a nővérét, és ahhoz szalad, ha valami baja van, csak elképzeléseink lehetnek. Ettől kezdve Rajk Lászlóné élete új értelmet nyert: az 1954. október 12-én tartott perújítási tárgyaláson az utolsó szó jogán azt mondta: „Vissza akarom kapni a nevemet!”.

22/5B HARC A MÉLTÓ ÚJRATEMETÉSÉRT

Szemelvény

2. rész

A volt partizánok és illegális pártmunkások meg a fiatal budapesti értelmiségiek 1956. június 18-i találkozásán Rajk Júlia azt mondta: „megrendülten állok előttetek, ötévnyi börtön és megaláztatás után... ami a börtönt illeti, Horthy börtöneiben jobbak voltak a viszonyok még a kommunisták számára is, mint Rákosi börtöneiben. Nekem nemcsak a férjemet ölték meg, de apró gyermekemet is elrabolták tőlem; éveken át egyetlen levelet nem kaphattam, egyetlen hír sem jutott el hozzám, még arról sem: mi van a kisfiammal. Ezek a bűnözők nemcsak Rajk Lászlót gyilkolták meg, hanem minden érzést és becsületet megtörtöttek ebben az országban. Gyilkosokat nem lehet megbírálni; gyilkosokat meg kell büntetni. Én nem nyugszom meg addig, amíg azok, akik tönkretették az országot, a pártot, az emberek ezreit pusztították el, és millióit boldogtalanságba taszították, el nem nyerik büntetésüket. Elvtársak, segítsetek engem ebben a harcomban!” (Pünkösti Árpád)

„Ha már rendeztek kirakatpert, akkor rendezzenek kirakattemetést is!” Ezt hajtogatta 1956 kora ősztől Rajk Lászlóné, amikor hírül vette, hogy a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) politikai bizottsága (pb) szeptember 7-ei ülésén hosszas huzavona után hozzájárult, hogy az 1949-ben halálra ítélt és kivégzett Rajk László földi maradványait exhumálják, és a koncepciók perék három másik áldozatával „a kommunista mártírok részére fenntartott díszsírhelyen” temessék el. A pb¹¹-határozat alapján körvonalazódott az is, hogy a pártvezetés miként képzelte az eredetileg október első napjára tervezett újratemetést. A budapesti pártbizottságnak például azt szabta feladatul, hogy a májusban Nemzeti Panteonná előléptetett Kerepesi úti sírkertbe „mozgósítson” 2-3 ezer gyászolót, akik a gyászszertartás idejére lezárt kapun csak belépőkártyájuk felmutatása után léphettek volna be. **Október 6-ra kitűzték Rajk László és három kivégzett társa: Pálffy György, Szőnyi Tibor és Szalai András temetésének napját.** A magyar pártvezetők mindeddig nemcsak az időpontot halogatták, hanem ravaszkodó lócsiszárok színvonalán és modorában alkudoztak az áldozatok özvegyeivel, kivált pedig Rajk Júliával. A krími tárgyalás után azonban kénytelen-kelletlen beadták derekukat. Lemondtak arról, hogy Rajkot csupán néhány meghívott jelenlétében suttyomban földeljék el, de arról még a temetés előestéjén is perlekedtek, kik búcsúztassák a rehabilitáltakat. Mert *Rajk Júlia* ragaszkodott ahhoz, hogy ne csak a párt hivatalos képviselői tartsanak hivatalos beszédeket, hanem férje egyik vádlott-társa is szólhasson néhány szót. Erre történetesen engem kért meg. Nem mintha *Rajk László* legbizalmasabb barátai vagy munkatársai közé tartoztam volna, hanem mivel a per előkészítésekor a körülmények találkozása és – visszatekintve szerencsésnek mondható – impulzusaim megkíméltek attól, hogy a színjáték rendezőinek eszközévé, kellékévé legyek, és nyilvánosan vallomást tegyek *Rajk László* ellen. (Szász Béla)

11 Politikai bizottság

22/5C HARC A MÉLTÓ ÚJRATEMETÉSÉRT

Szemelvény

3. rész

A szertartás előtti napon késő délután Kiss Károly felkutattatott a városban, a pártközpontba kéretett, és előzékenyen kocsiját küldte értem. (...) Legkevésbé se csodálkoztam ezért, amikor az egyébként is merev Kiss az ellenségnek kijáró ridegséggel közölte a Központi Vezetőség határozatát: nem adnak nekem módot arra, hogy a ravatálnál mint Rajk vádlott-társa beszéljek, legföljebb egyetemi kollégájaként szólhatnék, azt is csupán akkor, ha szövegemet előbb a pártközpontnak bemutatom. A temetést rendező funkcionáriusok aligha kételkedtek abban, hogy nem vethetem magam alá előzetes cenzúrának. Ezt a föltételt főként azért szabhatták, mert ürügyet kerestek a Rajk Júliával már megkötött alku kijátszására. (Szász Béla)

Rajk Júlia férfit megszegyenítő elszántsággal, eréllyel és lelkerővel küzdött már kiszabadulása óta, hogy a halott *Rajk Lászlónak* és fiának, a gyermek *Rajk Lászlónak* elégtételt szerezzen. (...) Ezért abba se törődött bele, hogy férje vádlott-társai csak némán állhassanak a koporsók előtt. Még az éjszaka folyamán felcsengette Kiss Károlyt, és felvilágosította a szótartás erkölcsstanának alapelemeiről. Bár a sarokba szorított Kiss egyedül nem merete vállalni a döntés felelősségét, *Rajk Júlia* nem nyughatott, és keresztül is vitte akaratát. Másnap, noha csak néhány perccel a szertartás kezdete előtt, mellém lépett Mező Imre központi vezetőségi tag, aki a centrista csoport Nagy Imrével rokonszenvező szárnyához tartozott, és közvetlen hangon, de hivatalosan is közölte, hogy a Központi Vezetőségnek már nincs kifogása az ellen, ha felszólalok, mondanivalóm ellenőrzéséhez pedig nem ragszkodik.

Forrás: Szász Béla: Minden kényszer nélkül. Egy műper története. Budapest, Európa Könyvkiadó–História, 1989, 337–344. o.

22/6A KI HOGY LÁTTA?

Soha többé...

Pártunknak, a kommunisták pártjának, küzdelmes történelme folyamán sok katonája veszett el. Sok magyar kommunista bizonyította vértanúhalálával is, hogy kommunisták számára nem lehet nagyobb, szentebb semmi sem, mint dolgozó népének érdeke, hazájának szabadsága. A párt sok kiemelkedő, vezető harcosa van vértanúink között. S ezek közé, a legnagyobbak közé tartozik az a négy elvtársunk is, akiket ma temet el a párt és az ország.

Rajk László elvtárs, a magyar kommunista mozgalom kimagasló alakja, Szőnyi Tibor, Pálffy György, a *Központi Vezetőség* volt tagjai és Szalai András, a *Központi Vezetőség* káderosztályának volt helyettes vezetője nem az ellenforradalom terrorjának esett áldozatul. Nekik és egész pártunknak tragédiája, hogy a *mi rendszerünkben vetették börtönbe és végezték ki őket*; hogy a nép és a szocializmus nevében hangzott el a halálos ítélet a párt, a nép, a szocializmus hűségese – haláluk percében is hűséges – katonái felett.

Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor, Szalai András és a többiek tragédiája veti a legélesebb fényt azokra a káros és bűnös eszközökre, amelyek a személyi kultusz elburjánzása következtében az államvédelmi munkában, a törvénykezésben, de a pártéletben, s társadalmi életünk számtalan területén is érvényesülhettek. Rajk elvtársnak és vértanútársainak sorsa minden kommunistát rá kell hogy döbbsen arra, milyen szakadékhoz vezet az az út, mely a pártdemokrácia elhanyagolásával, a kollektív vezetés elveinek és a kommunista igazságérzetnek megsértésével kezdődik. *A Rajk-tragédia a legsúlyosabb vádbeszéd a személyi kultusz ellen.*

(...)

Nem véletlen, hogy ártatlanul kivégzett vagy bebörtönzött elvtársaink rehabilitálása is késedelmet szenvedett, amikor meg-megtorpant a személyi kultusz elleni harc, a szocialista törvényesség megszilárdításáért folyó munka, a szocialista demokrácia fejlesztésének munkája. Nem lehetett egy lábbal haladni, a másikkal egy helyben topogni. Nem lehetett határozottan leszámolni a törvénytelenességekkel – s egyúttal megőrizni a személyi kultusz sok maradványát, párt- és állami életünk demokratizmusának sok csorbáját, kezdetlegességét. *De nem lehetett határozottan előrehaladni a szocialista demokratizmus fejlesztése útján sem teljes rehabilitáció nélkül, az igazság kimondása nélkül.*

Ez egyúttal választ ad arra a mindnyájunkat gyöttrő kérdésre: Mit kell tennünk, hogy soha többé, soha-soha többé ne lehessen lábbal tiporni törvényeinket, szocialista igazságérzetünket és humanizmusunkat? Minden tettünkkel és minden gondolatunkkal szolgálunk kell a párt harcát rendszerünk igazságosságának és demokratizmusának fejlesztéséért.

(...) A szocialista törvényesség sorozatos súlyos megsértése nagyon nagy kárt okozott a nemzetközi munkásmozgalomnak is. Különösen fájjaljuk, hogy a Rajk-per, amelyet a jugoszláv elvtársaink ellen szervezett provokációhoz kapcsoltak, ürügyet szolgáltatott ahhoz, hogy ezt a provokációt rendkívüli módon kiélezzék. Annál határozottabban kell biztosítani, hogy *soha többé ezekhez fogható hibák és bűnök elő ne fordulhassanak.*

Örök fájdalommal a szívünkben fogunk gondolni azokra a drága elvtársainkra, kiknek hamvait annyi esztendővel haláluk után most helyezzük nyugovóra. Halottakat nem lehet feltámasztani. De emléküknél a legnagyobb akarunk áldozni, amivel kommunisták áldozhatnak: azzal, hogy *érettük, helyettük is küzdeni fogunk.*

Szabad Nép,
1956. október 6., 5:57

22/6B KI HOGY LÁTTA?

Gyászszerartás Budapesten 1956. október 6.

1953 óta mind érzékelhetőbben morajlott előbb a felszín alatt, majd lassanként a nyilvánosság előtt is a követelés – tisztázódjék végre, mi az igazság a kivégzett, bebörtönzött politikusok, katonatisztek ügyében, mindenekelőtt Rajk László és társai perében. 1953 elején köztudott volt az ÁVH vezetőinek, Péter Gábor altábornagynak és több társának a letartóztatása. A Rajk- és a többi ügy gyakorlati lebonyolítása az ő nevükhöz fűződött, Rákosi Mátyás a nyilvánosság előtt jelentette ki, hogy „nem végeztek rossz munkát”. Logikusnak tűnt: ha Péter Gábor és társai bűnösök, akkor vélelmezhetően a tevékenységük nyomán perbe fogottak és elítéltek talán ártatlanok. Az 1953. júniusi–júliusi párt- és kormánydeklarációk a törvényesség helyreállításáról szóltak – tehát nyilván korábban ez nem érvényesült.

Az előrelépést az is indokoltta tette, hogy Bulgáriában és Lengyelországban meggyorsult a rehabilitáció. Úgy tűnik, hogy azokban az országokban került sor előrelépésre, amelyekben az újonnan vagy a közelmúltban hivatalba lépő és a helyzetét megszilárdítani kívánó pártvezetés bizonyítani akarta a múlttal való szakítást.

Ilyen körülmények között hozta az MDP Politikai Bizottsága Kádár János javaslatára 1956. szeptember 7-i határozatát. A döntés ekkor még úgy szólt, hogy Rajk László exhumálását és temetését el kell választani a többi mártírtól, akiket más budapesti temetőkben kell eltemetni. A sírok feltárási munkálatait 1956. szeptember 16-án kezdték meg volt vezető államvédelmisták bevonásával, akik útmutatásokat adtak a sírok hollétére vonatkozólag. (Szerintük Pálffy Györgyöt Gödöllő és Aszód között, Rajk Lászlót Gödöllő közelében egy erdős területen, Sólyom Lászlót a váci temető mellett temették el annak idején.) Szeptember 26-án megtaláltak hét holttestet, közöttük Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt, Szőnyi Tibort Szalai Andrást. A politikai bizottság szeptember 28-án úgy döntött, hogy e négy mártírt a Kerepesi úti temetőben mint a „párt halottait” katonai gyászpompával kell eltemetni.

Az állásfoglalásban nem is az a meghökkentő, hogy az MDP irányító testülete még erre az alkalomra is előírta a mozgósítást. A korabeli funkcionáriusok gondolkodásmódjában – még legfelső szinten is – enélkül bármilyen rendezvény elképzelhetetlennek tűnt. Szemléletük kizárta, hogy a spontaneitásra, az öntevékenységre számítsanak. Az igazán megdöbbentő azonban a 2–3 ezres számadat. Nem tudjuk pontosan, végül is mennyien voltak jelen azon a napon a temetőben. A Szabad Nép több százezres tömegről, három órán át tartó menetről írt. A Populaire című francia lap 300 ezerre tette a megjelentek számát. A határozatban foglalt becslés tehát legalább százszorosan téves volt, ami arra vall, hogy a politikai bizottságnak fogalma sem volt a magyar társadalom, s azon belül a párttagság hangulatáról, a felháborodás és az elégedetlenség mértékéről.

A beláthatatlan tömeg nem csupán kegyeleti aktusnak tekintette a temetést, még csak nem is pusztán a törvénysértések ellen tiltakozott megjelenésével, bár ezek az érzelmek szintén ösztönözték az embereket, hogy vegyenek részt a szertartáson. Mindennél erősebb volt azonban a demonstráció a gyökeres változások mellett. Az MDP vezetése még ezt a figyelmeztetést sem vette tudomásul. Igaz, néhány nappal később visszavették a pártba Nagy Imrét. Sor került Farkas Mihály letartóztatására is, szintúgy nyilvánosságra került, hogy magas szintű magyar küldöttség utazik Jugoszláviába. Mindez azonban ekkor már nagyon kevés volt.

22/6C KI HOGY LÁTTA?

Emlékek, élmények 1956-ból

Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor és Szalai András koporsóit Kossuth Lajos mauzóleuma előtt állították fel. A ravatal mellett óriási kandeláberek lángját tépte, cibálta a szél, és úgy csattogtatta rúdjaikon a keresztlécekre feszített keskeny, hosszú lobogókat, ahogy annak idején őrünk derékszíja csattant a hátunkon. A mélyre ereszkedett felhők mind sötétebben gyülekeztek, de gomolyaik közül időnként, bár csak villanásnyi pillanatokra, a nap átdöfött egy-egy keskeny sugárkévét, akár valami fénylő, földig érő késpengét. Közben szemerkélve megeredt az eső, és a kandeláberek füstölögve, sisteregve lángoltak tovább.... A koporsók mellé léptek a sztálinista időszak állami és pártvezetői, a politikai gyilkosságok, embervadászatok közvetett és közvetlen felelősei. Csak Rákosi Mátyás meg Péter Gábor hiányzott. Ott vonultunk mi is. Nem akart tágítani a tömeg!

Délután három óra lehetett, mikor *Apró Antal* beszélni kezdett:

Eltársaink sírja előtt valamennyi magyar kommunista nevében megfogadjuk, hogy tanulva a múlt hibáiból, mindent megteszünk azért, hogy soha többé olyan szörnyűségek ne forduljanak elő, mint amelyeknek drága elvtársaink áldozatul estek. *Münnich* így szónokolt: – Pártunkban a legmélyebben érvényesüljön a lenini demokrácia, országunkban megingathatatlanul erős legyen a szocialista demokrácia, a szocialista humanizmus és a törvényesség!

Orbán László így mosta tisztára a pártot: – Nem gyengébb: erősebb lett ezzel a pártunk, mert az igazság feltárása lemosta egyben a saját becsületén esett foltot... Az áldozatok gyermekei nem maradnak árvák, a kommunisták nagy családja magukhoz emeli őket, apjuk helyett a párt lesz édesapjuk.

Ki hitte ezt? A tengernyi ember csak tolongott, egymás sarkát taposta és morgott.

Most végre *Szász Béla* kap szót.

Ezt mondja a mikrofonba:

Koholt vád, bitó vetette hét évre jeltelen sírba Rajk Lászlót, de halála ma a magyar nép és a világ előtt figyelmeztető jelképpé magasodik. Mert amikor százezrek vonulnak el a koporsók előtt, nemcsak az áldozatoknak adják meg a végső tisztességet, de szenvedélyes vágyuk, megmásíthatatlan elhatározásuk, hogy egy korszakot temessenek el; örökre eltemessék az önkény és a szégyenletes esztendőik erkölcsi halottait, örökre veszélytelenné tegyék az ököljog és a személyi kultusz magyar tanítványait.

Négy-négy koporsóvivő vállára vette terhét, négy ezredes pedig utánuk vitte bársonypárnán az áldozatok kitüntetéseit. A szertartás befejeződött, miután a frissen ásott sírok elnyelték örök időkre a halottakat. De a nép még sokáig nem tágított. A virágkoszorúk ugyan eltakarták az áldozatok sírjait, de a koszorúszalagokon ott virított a felírás:

Nem felejtünk!

Akkor kellett volna kitörni a forradalomnak, s nem október 23-án.

Takács Tibor: *Tanú vagyok.*

www.honvedelem.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/tanu_vagyok_3 – 29k

22/6D KI HOGY LÁTTA?

Naplórészlet

Felmentünk a mauzóleumra. Innen leláttunk a ravatalra. Csaknem pontosan alattunk Rajknét láttuk a kisfiával kettős zárt alakzatban, a fiú háta szorosan anyja hasához tapadt, anyja hasához és melléhez, az asszony két oltalmazó keze a fiú két vállán, mozdulatlan, zárt együttes voltak, egy tömbből faragottak, ahogy mondani szokták, de innen felülről észlelhető volt, hogy ketten együtt, a kisfiú nyilván csak az anyja ingásának adva át magát, mégis mozogtak mindketten, mintha a szél himbálná őket valamilyen oromzaton, együtt, testi-lelki zártságukban volt valami elutasító és engesztelhetetlen. Rajkné arca kemény volt, mint egy antik hősnőé, miközben kezét nyújtva fogadta a sorban hozzálépők részvétét, mintha arra oktatná fiát: jól nézd meg őket, ők atyád gyilkosai. Mindkettőjükön fekete esőkabát volt. (...)

A szóonokok kezében tépte a szél a papírt. Körülöttünk Aprót szidták, Orbánt gyalázták, Münnich tetszett. Hátam mögött egy alak, akit ismertem, de nem tudtam, hová tegyem, szüntelenül nyegléskedett: – Megölték őket? Kik ölték meg? Mik ölték meg? Megölődtek? Most egy sort ne a levegőbe – mondta a sortűz után vihogva, és amikor az Internacionálét játszották. (...)

A fák fölött, a mozgalmas, viharzó ég előtt csattogtak a fekete meg a vörös zászlók hosszú és keskeny csíkjai. Ezek a semmik, ez az oly sokat jelentők. (Hiszen néha szinte eltűntek a felhők és fények között, csak a rúd látszott, majd ismét a csattogó szín.) A megafonok időnként felbódultak a szélről. Valahol a háta, a tarkók többreteges fala mögött ott volt a „bűnösök” szárnalmas és visszataszító csapata. (...)

– Féltek a tüntetéstől – mondta egy ellenzéki a közelben –, de ez a fegyelem, ez is az erőnket mutatja. – Én Ilonkára gondoltam, aki azt mondta reggel otthon: – Először kivégzik őket, azután cirkuszt rendeznek. A hatalomért verekszenek és ölnek. Az öreg Sztálint még a sírjából is kivetették. – A nép most is csak mozdulatlan volt. Néző.

Részlet Gábor Miklós *Sánta szabadság* című naplójából. Magvető, 1997, 252–253. o.

Nyikita Szergejevics Hruscsov

Sztálin a ravatalon

Rajk Lászlóék újratemetése

